

/ukraine. 12. Hodrick R. J. Postwar U. S. Business Cycles: an Empirical Investigation / R. J. Hodrick, E. C. Prescott // Journal of Money, Credit and Banking. – 1997. – Vol. 29 (1). – P. 1–16; [Electronic resource]. – Access mode : <https://www0.gsb.columbia.edu/faculty/rhodrick/prescott-hodrick1997.pdf>. 13. Ravn M. On adjusting the Hodrick – Prescott filter for the frequency of observations / Morten O. Ravn, Harald Uhlig // The Review of Economics and Statistics. – 2002. – Vol. 84 (2). – P. 371–380; [Electronic resource]. – Access mode : <http://faculty.georgetown.edu/mh5/class/econ489/Ravn-Uhlig.pdf>. 14. Bry G. Cyclical Analysis of Time Series : Selected Procedures and Computer Programs / G. Bry, C. Boschan // NBER Technical Paper. – 1971. – No. 20. – 230 p.; [Electronic resource]. – Access mode : <http://papers.nber.org/booksbyyear/1970-1971.all.html>. 15. Harding D. Dissecting the cycle: a methodological investigation / D. Harding, A. Pagan // Journal of Monetary Economics. – 2002. – Vol. 49, issue 2. – P. 365–381; [Electronic resource]. – Access mode : <http://EconPapers.repec.org/RePEc:eee:moneco:v:49:y:2002:i:2:p:365-381>. 16. Krznar I. Identifying Recession and Expansion Periods in Croatia / Ivo Krznar // Working Papers W-29. – Zagreb : Croatian National Bank, November 2011. – 32 p.; [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.hnb.hr/publikac/istrazivanja/w-029.pdf>. 17. Moffatt M. A Beginner's Guide to Economic Indicators [Electronic resource] / M. Moffatt. – Access mode : http://economics.about.com/cs/businesscycles/a/economic_ind.htm. 18. Kozmenko O. Social insurance in Ukraine in the context of the pension reform / O. Kozmenko, J. Konoplina // Ekonomika rozvytku. – 2012. – No. 2 (62). – P. 19–25.

Інформація об авторе

Якимова Лариса Петровна – докт. екон. наук, доцент кафедри вищої математики Буковинського державного фінансово-економічного університету (ул. М. Штерна, 1, г. Чернівці, Україна, 58000, e-mail: l_p_yakimova@mail.ru).

Інформація про автора

Якимова Лариса Петрівна – докт. екон. наук, доцент кафедри вищої математики Буковинського державного фінансово-економічного університету (вул. М. Штерна, 1, м. Чернівці, Україна, 58000, e-mail: l_p_yakimova@mail.ru).

Information about the author

L. Yakimova – Doctor of Sciences in Economics, Associate Professor of the Department of Higher Mathematics of Bukovyna State University of Finance and Economics (1 M. Shtern St., Chernivtsi, Ukraine, 58000, e-mail: l_p_yakimova@mail.ru).

*Стаття надійшла до ред.
30.07.2015 р.*

УДК 331.101.2:338.001.36

JEL Classification: F02; J24

РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЯК ФАКТОР ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ БРІКС

Курій Л. О.

Підкреслено вагоме значення економік країн БРІКС, які перебувають на стадії динамічного розвитку та посідають провідні позиції у глобальному вимірі економічного зростання. Загострено увагу не лише на геополітичних та економічних перспективах розвитку БРІКС, а й на визначенні їх взаємозв'язку із прогресом у людському розвитку країн угруповання.

Показано, що країни БРІКС характеризуються як подібними, так і протилежними особливостями і викликами розвитку економіки. Розглянуто фактологічні дані прогресу та фінансування людського потенціалу країн БРІКС, які доводять асиметрію між ними як у тенденціях людського розвитку в кількісному та якісному аспектах, так і у пріоритетних напрямках його інтенсифікації. За умов високої забезпеченості іншими ресурсами (природними, фінансовими, людськими в кількісному аспекті), людський потенціал високої якості тільки починає посідати місце провідного рушія економічного зростання у цих країнах на їх шляху до становлення економіки знань та інформаційного суспільства.

Загалом, здійснений статистичний та SWOT-аналіз у процесі розгляду економічного розвитку країн БРІКС, підтвердив нетотожність понять зростання та розвитку: останнє, крім поліпшення притаманних зростанню кількісних показників, передбачає якісний розвиток визначальних соціальних параметрів, найважливішим із яких є рівень розвитку людського потенціалу. Країни БРІКС значно відрізняються між собою як за рівнями та складовими частинами людського розвитку, так і за методами, напрямками та ефективністю модернізації національних економік. З усіх членів угруповання розвиток людського потенціалу відіграє

роль каталізатора економічного зростання лише в Китаї та Індії. Основними викликами для країн БРІКС є інституційний розвиток, інтенсифікація побудови соціально-економічної інфраструктури та прискорення процесу реформ. Пріоритетними завданнями Китаю та Індії є розширення внутрішнього попиту та підвищення добробуту населення. У Бразилії, Росії та ПАР поточна залежність від експорту природних ресурсів і сировини потребує диверсифікації економічної діяльності.

Ключові слова: людський потенціал, людський розвиток, економічне зростання, БРІКС.

РАЗВИТИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА КАК ФАКТОР ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА БРИКС

Курий Л. А.

Подчеркнуто большое значение экономик стран БРИКС, которые находятся на стадии динамичного развития и занимают лидирующие позиции в глобальном измерении экономического роста. Внимание акцентировано не только на геополитических и экономических перспективах развития БРИКС, но и на определении их взаимосвязи с прогрессом в человеческом развитии стран группировки. Показано, что страны БРИКС характеризуются как подобными, так и противоположными особенностями и вызовами развития экономики. Рассмотрены фактологические данные прогресса и финансирования человеческого потенциала стран БРИКС, которые доказывают асимметрию между ними как в тенденциях человеческого развития в количественном и качественном аспектах, так и в приоритетных направлениях его интенсификации. В условиях высокой обеспеченности другими ресурсами (природными, финансовыми, человеческими в количественном аспекте), человеческий потенциал высокого качества только начинает занимать место ведущего двигателя экономического роста в этих странах на их пути к становлению экономики знаний и информационного общества. В целом, проведенный статистический и SWOT-анализ при рассмотрении экономического развития стран БРИКС, подтвердил нетождественность понятий роста и развития: последнее, кроме улучшения присущих росту количественных показателей, предполагает качественное развитие ключевых социальных параметров, важнейшим из которых является уровень развития человеческого потенциала. Страны БРИКС значительно отличаются между собой как по уровням и составляющими человеческого развития, так и по методам, направлениям и эффективности модернизации национальных экономик. Из всех членов группировки развитие человеческого потенциала играет роль катализатора экономического роста только в Китае и Индии. Основными вызовами для стран БРИКС является институциональное развитие, интенсификация построения социально-экономической инфраструктуры и ускорение процесса реформ. Приоритетными задачами Китая и Индии является расширение внутреннего спроса и повышения благосостояния населения. В Бразилии, России и ЮАР текущая зависимость от экспорта природных ресурсов и сырья требует диверсификации экономической деятельности.

Ключевые слова: человеческий потенциал, человеческое развитие, экономический рост, БРИКС.

HUMAN POTENTIAL DEVELOPMENT AS A FACTOR OF BRICS ECONOMIC GROWTH

L. Kuriy

The great importance of the BRICS economies has been emphasized, these economies being dynamically developing and occupying a leading position in the global dimension of economic growth. The attention has been focused not only on the geopolitical and economic prospects of BRICS, but also on determining their relationship with the progress in human development of the member countries. The BRICS countries have been proved to show both close and opposite

peculiarities and challenges of economic development. The considered factual data of the progress and funding of human potential in BRICS countries have proved asymmetry between them in both human development trends in quantitative and qualitative aspects, and the priority areas of its intensification. Given the high availability of other resources (natural, financial, human in the quantitative aspect), the high quality human potential is only at the start of its way as a leading engine of the economic growth in these countries moving to the knowledge economy and information society. In total, the statistical and SWOT-analysis used in the study of the economic development of the BRICS countries confirmed nonidentical concepts of growth and development: the latter, in addition to improving quantitative indicators inherent in the growth, provides a qualitative development of key social parameters, the most important of which is the level of human development. The BRICS countries differ substantially in both the levels and elements of human development, and the methods, directions and efficiency of the national economy modernization. Out of all the members of the group, human development serves as a catalyst for economic growth only in China and India. The main challenges for the BRICS countries are institutional development, intensified construction of the social and economic infrastructure and acceleration of the reforms. The priorities of China and India are to expand domestic demand and increase welfare. As to Brazil, Russia and South Africa, their current dependence on exports of natural resources and raw materials requires diversification of the economic activity.

Keywords: human potential, human development, economic growth, BRICS.

БРІКС як міжнародне угруповання країн, до складу якого входять п'ять країн із найбільш швидкими темпами розвитку – Бразилія, Росія, Індія, Китай, Південно-Африканська Республіка (ПАР) – відіграє роль вагомий геополітичної структури з початку ХХІ століття. Аббревіатура БРІКС увійшла в обіг із 2001 р. за пропозицією фінансового аналітика Д. О'Нейла. Із 2011 р. з приєднанням до угруповання Південно-Африканської Республіки набуло широкого вжитку скорочення БРІКС. Країни, що входять до БРІКС, характеризуються найбільш високими темпами економічного зростання серед країн, що розвиваються, а також щораз більшим впливом у світовому вимірі. П'ять країн БРІКС займають четверту частину земної поверхні, 40 % світового населення і 15 % світової торгівлі. Номінальний ВВП БРІКС становить близько 18,5 % (ураховуючи ПКС – 26,7 %) загальносвітового показника [1]. Економіки цих країн, що перебувають на стадії динамічного розвитку, посідають провідні позиції та справляють вагомий вплив на економіки інших країн у своїх регіонах [2]. Унаслідок такого становища БРІКС у глобальному вимірі та за умов становлення економіки, заснованої на знаннях, актуальним завданням є дослідження розвитку людського потенціалу цього угруповання країн та його ролі в їх економічному зростанні.

Проблемам економічного та людського розвитку країн БРІКС присвячено ряд праць вітчизняних та зарубіжних дослідників А. Авана, О. Гаман-Голутвіної, І. Івашук, В. Перської, Г. Поволоцького, В. Саричева, О. Резнікової, С. Чітура, Б. Цюпина та ін. У своїх доробках більшість науковців зосереджуються переважно на геополітичних суперечностях формування та подальшої еволюції цього угруповання.

Метою цього дослідження є визначення не лише геополітичних та економічних перспектив розвитку БРІКС, а і їх взаємозв'язку із прогресом у людському розвитку країн угруповання.

Серед основних характеристик, спільних для країн БРІКС, слід виділити:

1. Значні масштаби території – усі члени групи належать до категорії найбільш обширних за територією країн світу.
2. Висока чисельність населення – сумарне населення Китаю та Індії становить понад третину загальносвітового населення.
3. Усі члени угруповання володіють значними природними ресурсами – наприклад, на території Росії знаходиться біля 30 % світових запасів корисних копалин світу [3].
4. Країни БРІКС, характеризуючись середнім рівнем доходів на душу населення між найбагатшими й найбіднішими

країнами, які наздоганяють високу динаміку зростання – темпи зростання їх ВВП однакові або перевищують загальносвітовий (рис. 1).

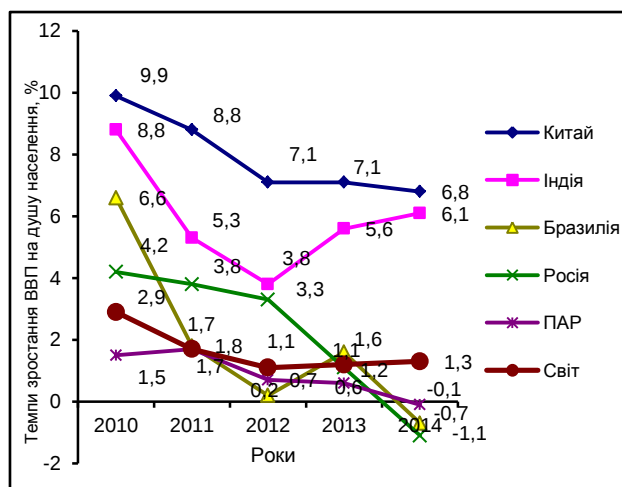

Рис. 1. Темпи зростання ВВП на душу населення у країнах БРІКС та світі у 2010 – 2014 рр., % (за даними Світового банку [4])
[GDP per capita growth in BRICS and world in 2010 – 2014, % (World Bank data [4])]

5. Країни БРІКС здійснюють масштабні інституційні та структурні перетворення, що сприяють їх активному включенню у світові економічні структури – глобальні ТНК освоюють ринки країн БРІКС, а місцеві компанії виходять на зовнішній ринок.

6. Члени БРІКС мають значний потенціал зростання в середньо- та довготерміновій перспективі [3].

Слід підкреслити, що країни БРІКС пройшли різні шляхи економічного зростання з відмінними макроекономічними параметрами та інституційною силою, характеризуються як подібними, так і протилежними особливостями і викликами розвитку економіки (табл. 1). Разом із тим світові експерти [5] дотримуються позитивних поглядів на подальший розвиток цього угруповання, підкреслюючи їх довготермінові порівняльні переваги, а також те, як швидко БРІКС змогли відновити свої економіки після глобальної фінансової кризи.

Основні характерні особливості економічного розвитку країн БРІКС
[Main characteristics of the economic development of the BRICS]

Країни БРІКС	Характерні особливості економічного розвитку	Виклики економічному розвитку
Китай	1. Економіка, що має найвищі показники розвитку і є найбільш відкритою серед країн БРІКС. На 2013 рік за обсягом ВВП Китай посідає 2-ге місце у світі (9 трлн дол.) після США (близько 17 трлн дол.) [4]. 2. Пріоритетними напрямками стимулювання інтенсивного розвитку китайської економіки є залучення та використання прямих іноземних інвестицій шляхом створення сприятливого інвестиційного клімату, фінансування розвитку інфраструктури [5]	1. Підтримання швидкого та стабільного економічного зростання, детермінованого зовнішнім та внутрішнім попитом, більш збалансованим шляхом. 2. Для сприяння реструктуризації економіки необхідною є реформа фінансового сектору для вдосконалення фінансового посередництва значних приватних заощаджень населення Китаю. 3. Уряду необхідно збільшити соціальні витрати в секторах освіти, охорони здоров'я та соціального захисту, що забезпечить зменшення завбачливих заощаджень та з часом простимулює зростання споживання. 4. Необхідним є здійснення прогресивних реформ у галузі охорони здоров'я, соціального захисту та системі освіти і забезпечення більшої підтримки розвитку сільської місцевості та малорозвинутих регіонів країни [5]
Індія	1. За оцінками експертів [3], за збереження річного темпу зростання ВВП на душу населення на 5,6 % (рис. 1), Індія за найближчі десятиліття може вийти на третє місце у світі за рівнем ВВП. За збереження наявних тенденцій розвитку, обсяг економіки Індії до 2025 р. може досягнути 60 % обсягу економіки США [3]. 2. Для Індії характерний загальний тренд на модернізацію, урбанізацію, нарощування наукового потенціалу. В Індії створено спеціальну економічну зону Бангалор, де набула розвитку друга за розміром у світі ІТ-індустрія [3]. 3. Упродовж останніх років 8 – 9 % щорічного зростання забезпечувалось розвитком приватного підприємництва, завдяки відповідному державному стимулюванню [5]. Приватна ініціатива досягла успіху в секторі інформаційних технологій та шляхом застосування інновацій у виробництві доступних товарів для індійського масового ринку	1. Включення всіх верств населення у процес економічного зростання. 2. Поліпшення матеріальної інфраструктури. 3. Розвиток сектору сільського господарства. 4. Підвищення рівня надання таких життєво необхідних послуг, як охорона здоров'я та освіта, усім верствам населення [5]
Бразилія	1. Найрозвинутіша країна Латиноамериканського регіону з найбільш диверсифікованою економікою, значною кількістю природних ресурсів, чималим промисловим і фінансовим сектором. 2. Останнім часом у Бразилії активно зростає наукоємне виробництво, освоюють супутникові технології [3]. 3. У результаті модернізації та інтенсивного розвитку, передовими галузями економіки країни стали сільськогосподарські дослідження, що перетворили Бразилію у провідного світового експортера продовольства, виробництво та використання біопалива для наземного транспорту, розвиток високотехнологічного літакобудування. 4. Поширення корупції, наявність широкого неформального сектору економіки та системи тіньових відносин [3]	1. Основною умовою успішних реформ та стабільного зростання є макроекономічна стабілізація. 2. Сектор торгівлі товарами є вужчим, порівняно з такими членами угруповання, як Китай. 3. Темпи зростання заощаджень та інвестицій мають зростати як і в таких економіках БРІКС, як Індія та Китай. 4. Удосконалення вимагає управління державним сектором економіки. 5. Необхідним є поглиблення фінансового сектору вбік поліпшення функціонування структур довготривалого фінансування приватного сектору [5]
Росія	1. Основна конкурентна перевага – найбільші природні ресурси – є екстенсивним чинником економічного зростання, що не зможе забезпечити конкурентні позиції країни в довготерміновій перспективі. 2. Із точки зору стартових позицій і потенціалу модернізації Росія є слабкою ланкою БРІКС, оскільки не досягла сучасних якісних характеристик і динамізму економічного розвитку, порівняно з іншими членами угруповання. Для процесу російської модернізації характерним залишається "зростання без розвитку", оскільки показники економічного зростання досягають за рахунок екстенсивних факторів (експорту енергоносіїв). 3. Водночас країна має суттєві можливості у високотехнологічних секторах: ядерних та космічних технологіях, програмуванні високого рівня, нано- та біотехнологіях. Конкурентні переваги наведено також технологічними ноу-хау у воєнно-промисловому комплексі [5]. 4. Поширення корупції, наявність широкого неформального сектору економіки і системи тіньових відносин [3]	1. Прискорення впровадження структурних реформ, особливо що стосується неефективних та недокапіталізованих монополій. 2. Посилення інвестиційного клімату. 3. Виважена зовнішня політика, дотримання норм міжнародного права [5]
ПАР	1. Інтенсивний розвиток промислового та фінансового сектору країни зумовив роль південноафриканських компаній як основних інвесторів у формування інфраструктури інших країн регіону. 2. Південна Африка володіє значними природними ресурсами, що дозволяє країні отримувати прибутки від високих цін на окремі товари та припливу інвестицій. 3. Основними напрямками державної політики є розширення інфраструктурних мереж, підготовка висококваліфікованих спеціалістів, стимулювання працевлаштування молоді, промислова політика, спрямована на високоприбутковий експорт, розвиток сільських господарств, підтримка малого бізнесу, екологічні ініціативи та регіональна інтеграція [5]	1. Досягнення вищих рівнів зростання для всіх верств населення – зростання зайнятості та зменшення нерівності. 2. Іншими викликами є низькі рівні внутрішніх заощаджень, нестабільність валюти, недостатні інвестиції у виробничі сектори економіки, дефіцит кваліфікованих працівників, забезпечення ефективного надання державних послуг населенню тощо [5]

З огляду на те, що за сучасними економічними концепціями, основним рушієм і джерелом економічного зростання визнаний людський потенціал, варто звернути увагу на його розвиток у країнах БРІКС та роль у їх динамічному економічному прогресі.

За кількісною складовою частиною розвитку людського потенціалу, простежують значну асиметрію у демографічних показниках країн БРІКС (рис. 2). За чисельністю населення лідерами є Китай та Індія. ПАР є членом угруповання з найменшою кількістю населення.

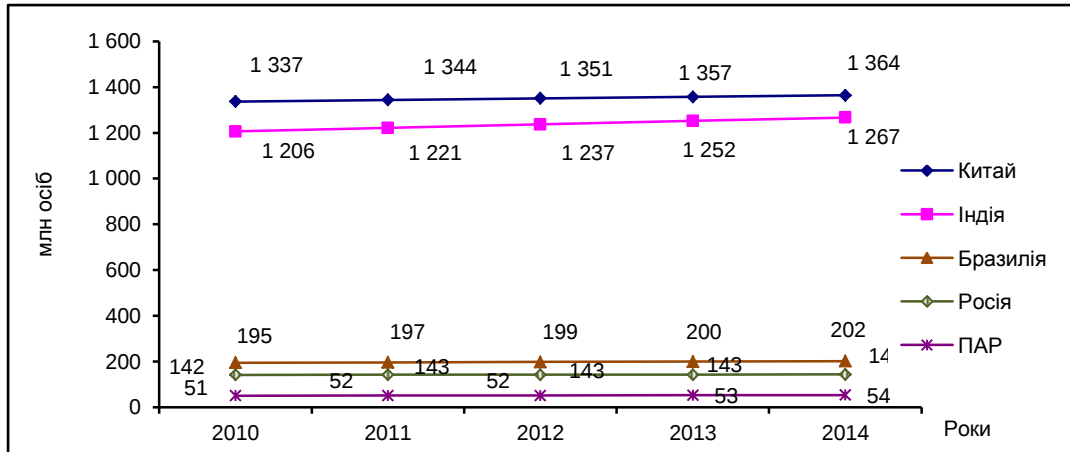

Рис. 2. Чисельність населення країн БРІКС, млн осіб (за даними Світового банку [4])
[BRICS population, million people (World Bank data [4])]

Китай та Росія завершили демографічний перехід, про що свідчить вікова структура населення цих країн (рис. 3). До того ж Росія, переживаючи період низького природного приросту населення, поповнює його міграційним шляхом [4]. Індія, Бразилія та ПАР лише виходять на завершальний етап демографічного переходу, не відчуваючи проблеми

старіння населення, а отже, їх національні економіки є перспективно більш забезпеченими людським потенціалом у кількісному вимірі. Очевидно, що перешкоди, які стоять перед членами угруповання в цьому напрямі є відмінними і, відповідно, вимагають різних підходів до їх вирішення.

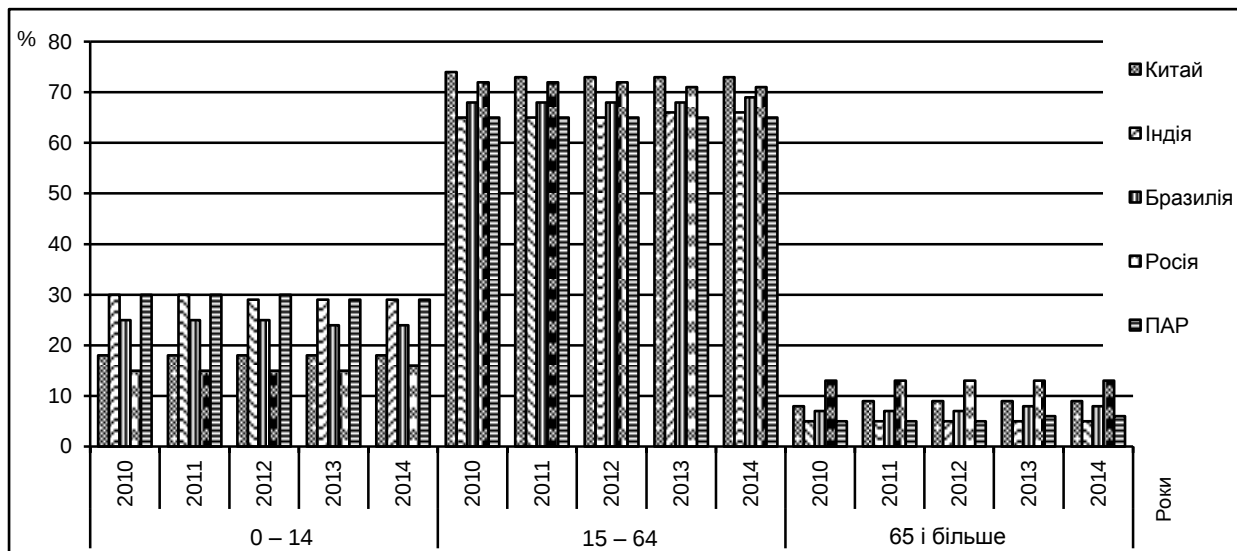

Рис. 3. Динаміка вікової структури населення країн БРІКС, % від загальної чисельності населення (за даними Світового банку [4])
[Dynamics of the BRICS population age structure, % of the total population (World Bank data [4])]

Розгляд Індексу людського розвитку (ІЛР) доводить (рис. 4), що, незважаючи на високі позиції, які країни БРІКС посідають за макроекономічними показниками, їм потрібно більше уваги приділити розвитку людського потенціалу як пріоритетного ресурсу нової економіки, заснованої на знаннях [6, с. 27]. За Індексом людського розвитку лідером БРІКС є Росія. Разом із Китаєм та Бразилією її зараховують до групи країн із високим рівнем людського розвитку. У свою чергу, Індія та ПАР належать до групи країн із середнім рівнем людського розвитку [7]. З огляду на високі темпи зростання

ВВП (див. рис. 1) та відносну забезпеченість національних економік людським потенціалом у кількісному вимірі (див. рис. 3), серед складових частин ІЛР варто звернути увагу на індекс освіти, за яким країни БРІКС характеризуються дещо диференційованими показниками (див. рис. 4). Провідні позиції Росії за ІЛР можна пояснити високим значенням Індексу освіти, що відображає середню та очікувану тривалість навчання населення. Відповідно, іншим членам угруповання необхідно докладати зусиль до підвищення рівня охоплення населення освітою, що є особливо актуальним для Індії.

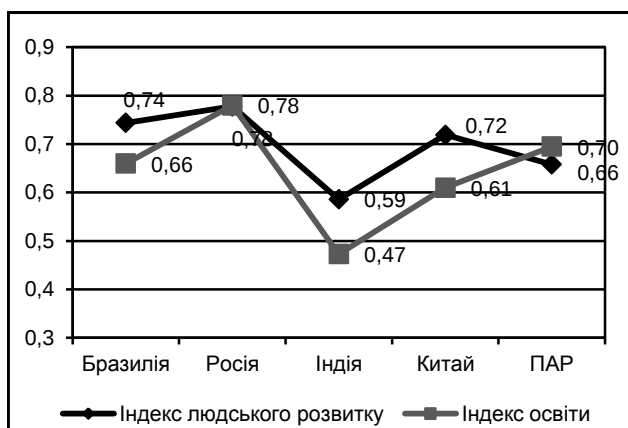

Рис. 4. Індеси, що характеризують розвиток людського потенціалу країн БРИКС (дані за 2014 р. [7])
[Indices characterizing the human potential development in the BRICS countries (2014 data) [7]]

Недостатній розвиток освітньої сфери є також причиною невисоких значень індексу людського капіталу, що характеризує рівень формування та реалізації людського потенціалу цих країн (рис. 5). Індекс людського капіталу слід розраховувати на основі 46 показників, що належать до різних груп населення за віковим складом і містять у собі охоплення освітою, якість освіти, рівень освіти, навчання на робочому місці, економічну участь, навички, уразливість за шкалою від 0 до 100 [8]. Таким чином, серед країн БРИКС Росія посідає найвищі позиції за індексами, що містять у собі показники освіти населення, а Індія за цими ж індексами має найнижчі значення. Водночас за індексами, що оцінюють якісний розвиток людського потенціалу, зокрема, індексом інновацій та висококваліфікованих спеціалістів, лідером угруповання є Китай, а аутсайдером знову ж таки Індія (див. рис. 5).

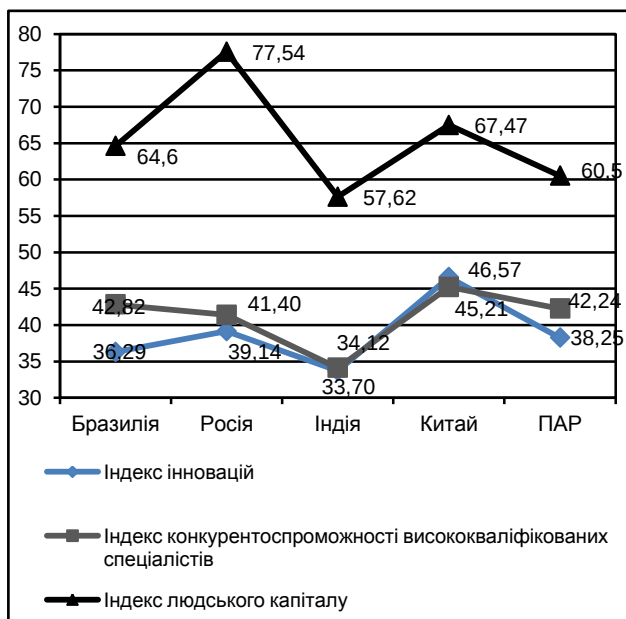

Рис. 5. Індеси, що характеризують якісний розвиток та реалізацію людського потенціалу країн БРИКС (дані за 2014 р.) [7 – 9]
[Indices characterizing the quality development and realization of the human potential in the BRICS countries (2014 data) [7 – 9]]

Людський потенціал високої якості є визначальним фактором інноваційної діяльності. Індекс інновацій слід розраховувати на основі показників якості інституцій, освіти й досліджень, інфраструктури, розвинутості ринку та бізнесу, виробництва технологій і знань, творчих виходів.

Країни БРИКС мають середні значення за цим індексом, порівняно з високорозвинутими країнами (США, Нідерланди, Фінляндія, Швеція, Великобританія, Швейцарія перебувають у діапазоні від 60 до 65), що свідчить про низку проблем у зазначених сферах, тісно пов'язаних із розвитком людського потенціалу, які вимагають послідовного вирішення.

Досить подібними до позицій за індексом інновацій є позиції країн БРИКС за індексом конкурентоспроможності висококваліфікованих спеціалістів (див. рис. 5), що відображає значення таких фахівців у підвищенні національної конкурентоспроможності та містить у собі показники розвитку регуляторного, ринкового та бізнес-середовища, внутрішньої та зовнішньої відкритості ринку праці, освіти, економічної стабільності, професійних навичок, продуктивності праці. До того ж, незважаючи на низькі позиції Індії за всіма індексами, які характеризують розвиток людського потенціалу, світові експерти прогнозують [3], що, завдяки найбільшій кількості населення віком до 30 років і за умови інтенсивного розвитку системи освіти та професійної підготовки, відповідно до щораз більших вимог економіки знань [10, с. 79], саме людський потенціал цієї країни здатний перетворити її на інноваційний центр світу.

Прогалини в розвитку людського потенціалу країн БРИКС зумовлюють необхідність вирішувати глобальні соціальні проблеми, подібні для всіх за змістом: у сферах освіти, продовольчої безпеки, бідності, голоду, тривалості життя та охорони здоров'я. У Спільній статистичній публікації 2012 р. країнами БРИКС визнано, що освіта і професійна підготовка є фундаментом людського розвитку та прогресу суспільства [11]. Структурні перетворення на мікро- та макроекономічному рівнях засновано на цілеспрямованих інвестиціях у розвиток людського потенціалу: задоволення різносторонніх потреб населення в освіті та розвитку, соціальному забезпеченні та забезпеченні конкурентоспроможності на ринку праці (рис. 6).

Позитивна динаміка соціальних витрат та витрат на освіту у країнах БРИКС переконливо відображає усвідомлення ними необхідності у щораз більшому державному фінансуванні сфер розвитку людського потенціалу. Особливий прогрес у цьому напрямі спостерігається в ПАР, яка є лідером серед країн угруповання за темпами зростання витрат на людський розвиток (див. рис. 6).

Таким чином, розгляд фактологічних даних прогресу та фінансування людського потенціалу країн БРИКС доводить асиметрію між ними як у тенденціях людського розвитку в кількісному та якісному аспектах, так і у пріоритетних напрямках його інтенсифікації. За умов високої забезпеченості іншими ресурсами (природними, фінансовими, людськими в кількісному аспекті), людський потенціал високої якості тільки починає посідати місце провідного рушія економічного зростання в цих країнах на їх шляху до становлення економіки знань та інформаційного суспільства. Але цей процес є неминучим з огляду на глобальні трансформаційні процеси.

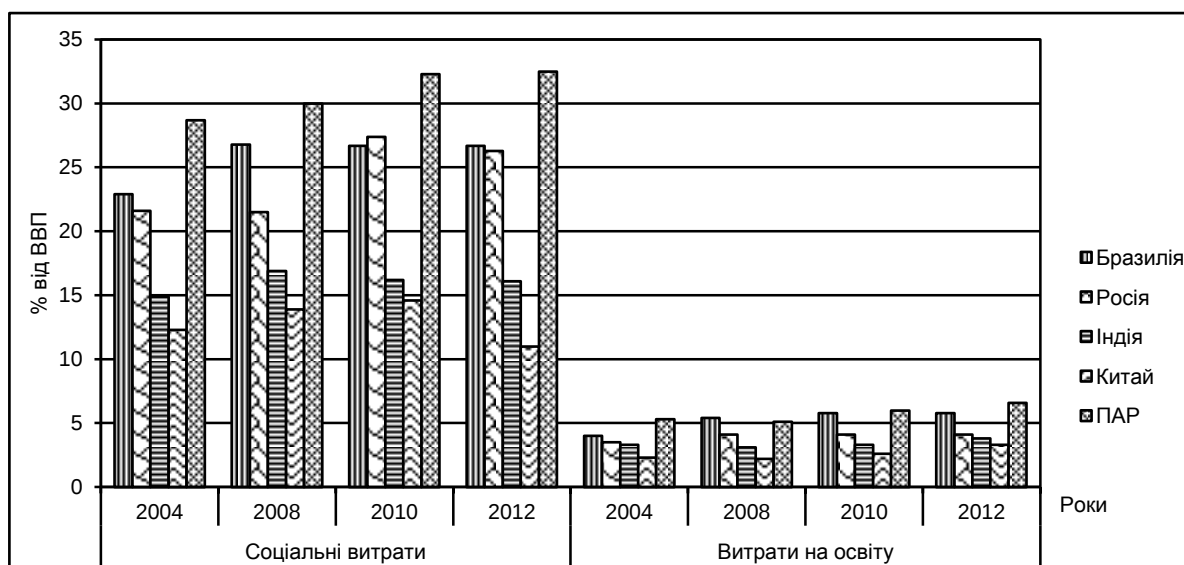

Рис. 6. Динаміка соціальних витрат та витрат на освіту країн БРІКС, % від ВВП (за даними Світового банку, доступними за визначені роки [4])
[Dynamics of social and education expenses in the BRICS countries, % of the GDP (World Bank data available for the years defined [4])]

Виходячи з таких позицій варто розглянути сильні, слабкі сторони, можливості людського розвитку країн БРІКС та загрози йому, визначити перспективи функціонування цього угруповання, зважаючи на значний у світовому вимірі людський потенціал цієї групи країн (табл. 2).

Статистичний та SWOT-аналіз розвитку людського потенціалу країн БРІКС вказує на те, що здійснені ними економічні реформи зробили вагомий вплив на зростання економіки. До того ж інструментом досягнення високих якісних результатів стало використання сучасних концепцій модернізації та досвіду найбільш економічно розвинутих країн, який показує, що визначальним механізмом зростання є розвиток людського потенціалу. Цей досвід переконливо доводить, що однією

із провідних технологій забезпечення довготермінового зростання стало створення та ефективне функціонування економіки знань (*knowledge based economy*). До того ж якість людського потенціалу виступає визначальною передумовою та інструментом створення знаннєвої економіки. Водночас розвиток людського потенціалу є виключною прерогативою держави. Прикладом досягнення успіху в цьому напрямі може слугувати політика США щодо створення нової економіки шляхом інвестування в людський потенціал, що здійснювалось за допомогою постійного збільшення асигнувань на соціальний розвиток [3].

У Китаї, за оцінками експертів [12], інвестиції в людський капітал стали головним рушієм економічного зростання, порівняно з іншими країнами БРІКС.

Таблиця 2

SWOT-аналіз людського розвитку країн БРІКС
[SWOT-analysis of human development in the BRICS countries]

Країни Показники	Бразилія	Росія	Індія	Китай	ПАР
1	2	3	4	5	6
Сильні сторони	1. Метою державної політики є "економічне зростання плюс розвиток плюс добробут населення" на основі використання сучасних концепцій модернізації і досвіду найбільш економічно розвинутих країн. 2. Реформовано систему медичного забезпечення, введено систему безоплатного медичного страхування; почали здійснюватися соціальні, пенсійні програми і програми будівництва соціального житла.	1. Росія посідає найвище серед країн БРІКС і 26-те серед 124 світових економік місце за індексом розвитку людського капіталу на 2015 р., що напряму пов'язано з високою доступністю освіти [7]. 2. Реформи за останнє десятиріччя стимулювали економічне зростання у країні та зменшили рівень бідності [7]	1. Індія має значний резерв працездатного населення, до того ж його середній вік знижується несуттєво [3]. У країні спостерігається загальний тренд на модернізацію, урбанізацію, нарощення наукового потенціалу [3]. 2. Для Індії характерним є культ знань, що визначає прагнення до освоєння культури і науки, еволюційність у здійсненні соціальних перетворень. Саме інтелектуальна еліта займається вирішенням найважливіших загальнонаціональних проблем.	1. Ураховуючи низьку вартість трудових ресурсів, значний їх обсяг та загальну невисоку вартість життя, слід прогнозувати, що економіка Китаю вже до середини сторіччя буде найбільшою за сферою споживання. Також за рівнем доходу на душу населення Китай може досягти рівня розвинутих країн (передусім, завдяки безперервному зростанню обсягу зовнішньої торгівлі. До економічної складової частини слід додати посилення воєнної та наукової потужності держави. У Китаї стрімко зростає кількість захищених докторських дисертацій і одночасно скорочується кількість аспірантів, що захистили докторські дисертації у США. Цей факт свідчить про успішну протидію "відпливу мізків" і накопичення серйозного науково-дослідного потенціалу.	1. За оцінками експертів [13], ПАР характеризується привабливим інвестиційним кліматом і посідає 39-те місце у списку найзручніших для ведення бізнесу країн, що відображає позитивні сценарії її подальшого економічного зростання. 2. ПАР активно розвиває проекти модернізації промисловості, наукову діяльність [13]

1	2	3	4	5	6
Сильні сторони	3. Досягнення Бразилії у сфері освіти полягають у збільшенні інвестицій в освіту які інструменту подолання бідності: лише сім'ї, діти яких здобували середню освіту, отримували державну соціальну допомогу. Саме заходи із розвитку людського потенціалу дозволили знизити рівень бідності у країні та розширити середній клас [3]		3. Позитивною тенденцією є зростання чисельності середнього класу. Зростають його якісні характеристики за рахунок збільшення частки працівників високотехнологічних галузей. Завдяки висококваліфікованим спеціалістам з інформаційних технологій, Індія виробляє близько 44 % світової ІТ-продукції. Передбачено, що цей показник може досягнути 70 %. 4. Індійська модель технологічних парків спирається на позитивні відносини в трикутнику уряд – бізнес – наука / освіта (університети), а визначальним виступає принцип інкубатора, якщо кожна сторона виконує свою роль у стимулюванні досліджень, капіталовкладень і розвитку. Держава виконує функцію каталізатора, об'єднуючи зусилля державних, приватних, наукових та зарубіжних установ і партнерів [3]	2. Визначальними принципами організації влади в Китаї є система традиційних цінностей китайської цивілізації, що ґрунтується на дотриманні традицій та поваги до старших, визнання обґрунтованості ієрархії та непохитна впевненість у величч Китаю, аскеза і вміння задовільнятися малим, дисциплінованість і організованість, прихильність етичним заповідям конфуціанства і почуття обов'язку, вірність сім'ї та готовність до напруженої праці, висока трудова етика і прагнення до підвищення матеріального становища і соціального статусу ціною наполегливої праці. Систему управління в Китаї побудовано на культі знань – усі управлінці мають бути високоосвіченими людьми. 3. Із 2007 р. у Китаї було проголошено напрям побудови соціально орієнтованої держави і перехід від "теорії випереджального збагачення", якщо вигоду від реформ отримує лише частина суспільства, до "соціальної гармонії", вираженої "теорією гармонізованого спільного розвитку", якщо вигоду отримують усі. Цей напрям передбачає розширення середнього класу, у тому числі підтримку малого бізнесу, збільшення витрат на систему соціального забезпечення, створення загальнонаціональної пенсійної системи [3]. 4. Китай є лідером в експорті високотехнологічної продукції серед країн БРІКС. 5. Частка Китаю у світовій кількості дослідників зростає з 14 до 20 % із 2002 до 2007 рр [12]. 6. Функціонування американських, європейських та японських мультинаціональних компаній на території Китаю сприяє трансферу технологій та поліпшенню технічних навичок і знань китайських працівників. 7. Поліпшення технологічної оснащеності інвестування розвитку сільськогосподарства скоротило рівень бідності в сільській місцевості до 5 % [12]	
Слабкі сторони	1. У системі освіти залишаються явища дискримінації, коли найбільш бідне населення не може дозволити собі здобуття середньої освіти, а більшість грантів на навчання дістають студенти з найбагатших верств населення [5], що призводить до деградації людського потенціалу значної частини населення.	1. Незатребуваність сучасних моделей модернізації в Росії, заснованих на концепції економіки знань, і слабкість державних інститутів в управлінні процесами модернізації взаємно обумовлюють один одного та стримують ефективну реалізацію і розвиток наявного людського потенціалу. 2. Існування значного неформального сектору економіки і системи тінювих відносин, що робить неефективною боротьбу з корупцією [3].	1. Анклавний характер модернізації – інноваційні кластери – зосереджено переважно на півночі країни. На іншій території на середнього індійця припадає всього 5,1 років навчання. 2. Бідність населення і нерівність у розподілі доходів. Близько 27 % населення Індії перебуває нижче від національної межі бідності, а 36 % – живуть менш ніж на один долар на добу.	1. Унаслідок інтенсивного економічного розвитку Китай відчуває значну незадоволену потребу у висококваліфікованих спеціалістах (5,9 млн у 2015 р.), що відображає недостатність підготовки необхідних кадрів усередині країни і необхідність у їх залученні з-за кордону [12]	1. Низькі внутрішні заощадження, дефіцит висококваліфікованих спеціалістів, неефективність надання державних послуг є основними викликами національної політики [5]

1	2	3	4	5	6
Слабкі сторони	2. Спостерігається неспівпадіння між кваліфікаціями підготовлених фахівців та реальною потребою в ринку праці: існує значна потреба в інженерах і IT-спеціалістах [5]	3. Посідаючи високі позиції за всіма показниками, пов'язаними з доступністю освіти за індексом розвитку людського капіталу 2015 р., Росія відстає за іншими показниками рейтингу: якістю робочих місць, тривалістю життя і якістю охорони здоров'я, можливістю розвитку на робочому місці, доступу до підвищення кваліфікації та якістю освіти [8]. 4. Недосконалість економічних реформ та заходів із розвитку та реалізації людського потенціалу перетворила Росію на країну із середнім рівнем доходів та значною залежністю від експорту нафти і газу та незначною часткою високотехнологічних товарів і послуг як у ВВП, так і в експорті [14]	3. Збереження кастової стратифікації посилює проблему бідності та нерівності населення [3]		
Можливості	1. Обмін досвідом між регіонами країни щодо подолання бідності, поширення доступу до освіти та охорони здоров'я вдосконалює ефективність використання ресурсів для підвищення рівня людського розвитку [5]	1. Створення економічних умов для формування і реалізації людського потенціалу шляхом забезпечення відповідності попиту і пропозиції на ринку праці та підвищення оплати праці кваліфікованих працівників [5]	1. Подолання контура анклавної модернізації та територіальне розширення розвитку економіки знань [3]. 2. Індія посідає найнижчі позиції серед країн БРИКС за індексом розвитку людського капіталу 2015 р., передусім через низький рівень охоплення населення освітою [7; 8]. 3. Національний акт із гарантування працевлаштування сільського населення спрямовано на поліпшення забезпечення основними засобами до існування сільського населення шляхом гарантування ста днів працевлаштування з оплатою праці для сільського домогосподарства, у якому дорослий його член добровільно займатиметься ручною некваліфікованою працею. Національний акт спрямовано на кращий перерозподіл національного багатства між усіма верствами населення [5]	1. Підвищення соціальних витрат у сфері освіти, охорони здоров'я і пенсійного забезпечення сприятиме скороченню заощаджень і стимулюватиме розширення споживання [5]	1. Досягнення вищих рівнів соціального включення підвищить зайнятість та зменшить нерівність населення. 2. Новий шлях зростання (New Growth Path) визначає стимулювання зайнятості пріоритетним напрямом у боротьбі з нерівністю і містить у собі розширення мережі інфраструктури, розвиток навичок та підвищення кваліфікації працівників, стимулювання зайнятості молоді, промислову політику, спрямовану на експорт готової продукції, розвиток сільських господарств, підтримку малого бізнесу, екологічні ініціативи та регіональну інтеграцію [5]

1	2	3	4	5	6
Загрози	1. Поширення корупції, існування значного неформального сектору економіки та системи тіньових відносин [5]	1. Росія зменшує соціальні витрати, у тому числі на науку. Прогнозовано зменшення витрат на охорону здоров'я та освіту на 10 – 20 %. 13,6 % населення країни має доходи, нижчі від прожиткового мінімуму. 2. Результатом реформи освіти 2012 – 2013 рр., за оцінками експертів, може стати істотне звуження сегмента безоплатної вищої і середньої освіти. 3. Як наслідок, формулою російської модернізації залишається "зростання без розвитку", оскільки показники економічного зростання досягають за рахунок екстенсивних факторів (експорт енергоносіїв) [3]. 4. Найнижча оплата праці висококваліфікованих спеціалістів та працівників соціальної сфери серед країн угруповання призводить до деградації людського потенціалу і "відпливу мізків" [5]	1. На 2010 р. середня кількість років навчання становить в Індії 5,11 років, що є найнижчим показником серед країн БРИКС та одним із найнижчих на світовому рівні, що загрожує людському розвитку країни [5]. 2. Переваги від економічного зростання не розподіляють між населенням Індії, що виявляється у високих рівнях бідності та смертності від хвороб, також унаслідок недостатнього розвитку системи охорони здоров'я всіх верств населення [5]	1. Нерівномірний розвиток людського потенціалу в регіонах країни – близько 90 % висококваліфікованих працівників і 95 % технологічних інновацій зосереджено в 10 містах на сході країни [5]	1. Поширення епідемії ВІЛ / СНІДу, що потребує відповідної реакції з боку системи охорони здоров'я [5]

Індія також досягла значного поліпшення показників людського розвитку, особливо за рівнем грамотності, зниженням рівня бідності, забезпеченістю послугами охорони здоров'я та рівнем здобуття освіти населенням. За останні 20 років ІЛР Китаю зріс на 44,2 %, а Індії – на 33,3 % [12].

Проте економічні реформи, здійснені в Росії, не дали бажаних результатів. У дореформенний період здобуття вищої освіти надавало такі важливі нематеріальні стимули, як статус, автономія на робочому місці, висока задоволеність працею і поліпшення її умов. Із початку XXI ст. ці стимули зникли, а індивідуальна віддача від рівня освіти залишається на низькому рівні. Основними причинами зниження людського потенціалу Росії були безробіття, невідповідність попиту і пропозиції на ринку праці, низька заробітна плата, що зумовило значний відплив мізків до розвинутих країн, у яких віддача від освіти й досвіду є високою. Іншим фактором відпливу людського потенціалу визначають відсутність професіоналів, здатних ефективно управляти економічним розвитком у процесі переходу до ринкової економіки [12]. Таким чином, Росія не зуміла капіталізувати наявний людський потенціал, щоб прискорити економічне зростання. Китай та Індія накопичили значний обсяг багатства шляхом експорту промислових товарів, тоді як Росія продовжує отримувати прибуток переважно від високих цін на нафту і газ на світовому ринку [12].

З іншого боку сторони, відповідно до індексів, що характеризують розвиток людського потенціалу (див. рис. 4), рівень освіти та загальний рівень людського потенціалу є вищим у Росії, Бразилії та ПАР, що пов'язано з меншою кількістю населення (див. рис. 2), вищою доступністю освіти, меншою часткою сільського населення (порівняно з Китаєм та Індією). Водночас більш ефективне використання та реалізацію людського потенціалу спостерігають у Китаї та Індії. Саме тому розвиток людського потенціалу відіграє роль провідного фактора національної конкурентоспроможності та підвищення рівня життя населення цих країн [15].

У Південній Африці відміна режиму апартеїду залишила в минулому расово організований ринок праці з престижними робочими місцями для білого населення і некваліфікованою працею для інших груп, систематичною дискримінацією темношкірого населення, жінок та інвалідів. Реформи на ринку праці ПАР сприяли працевлаштуванню підприємствами історично дискримінованих груп працівників на робочі місця, які потребують відповідної кваліфікації, що зумовило швидкий розвиток і ефективну реалізацію людського потенціалу країни [7].

Слід підкреслити, що економіка країн БРИКС має значний демографічний дивіденд, порівняно із суспільствами, що швидко старіють. Частка міського населення в них зростає, а коефіцієнт демографічного навантаження дітей зменшується, що визначає зростання частки населення працездатного віку. Зростання робочої сили вказує на величезний потенціал споживання в економіці БРИКС [12] (див. рис. 3).

Із точки зору оптимістичних поглядів на розвиток угруповання БРИКС, яких переважно дотримуються російські експерти у своїх дослідженнях [2; 3; 13], зважаючи також на те, що саме Росія була ініціатором створення угруповання, БРИКС має значний потенціал для розвитку і підвищення впливу в геополітичній сфері [2]. Одним із кроків до здійснення більш відчутного впливу на події, що відбуваються у сфері глобального управління, є створення Пулу умовних валютних резервів БРИКС у 2014 р. [16] та подальше формування Банку розвитку БРИКС, що може стати альтернативою світовій фінансовій системі, кредитуючи країни угруповання та інвестуючи кошти в реальний сектор їхніх економік у національних валютах [17]. Це здатне зменшити залежність їх економік від розвинутих країн заходу, передусім США [14].

На сьогодні БРИКС декларує себе як неінституційну структуру глобального управління. Між країнами угруповання особливо активно розвиваються відносини у сфері високих

біо- і нанотехнологій, інформатики, освоєння космічного простору, розвитку наукових і освітніх програм [13]. Водночас російські експерти підкреслюють [2; 3; 12; 13], що динаміка і кількість зустрічей, самітів різноманітних форматів, зміст ухвалених документів, збільшення питань порядку денного, спрямованість рішень дають підстави стверджувати, що БРІКС є принципово новою моделлю глобальних взаємовідносин, в основі якої закладено багаторівневе та багатостороннє партнерство зі значного кола питань світової економіки. Необхідність у створенні цього угруповання виправдано потребою в реформуванні застарілої фінансово-економічної архітектури світу, де переважають протекціонізм і лобювання інтересів сильних на сьогодні економік, так і обов'язковістю спільних зусиль у модернізації наявної економічної та соціальної сфер у напрямі прогресивного людського розвитку з огляду на доведений кризою факт неспроможності ринкової економіки самостійно подолати наявні проблеми розвитку [13].

Попри наявні оптимістичні погляди на розвиток угруповання, варто звернути увагу на існування вагомих суперечностей у розвитку БРІКС. Найзначнішою з них є те, що країни угруповання належать до п'яти різних цивілізацій: латиноамериканської (Бразилія), східноєвропейської (Росія), індійської, китайської та африканської (ПАР) [17], що зумовлює їх кардинальні відмінності за історичною генезею і соціальним досвідом, моделями політичного розвитку і соціальною структурою, економічним розвитком і зовнішньополітичними пріоритетами [3]. Тому питання про рівень інституційності блоку залишається відкритим [14]. Фахівці з геополітики вказують на відсутність світоглядного фундаменту для інтеграції країн БРІКС та відмінність внутрішніх економічних і соціальних проблем [18].

Так, незважаючи на значні обсяги ВВП, величина доходу на душу населення серед країн БРІКС суттєво відрізняється: за даними Світового банку за 2013 р., вона становила для Бразилії, Росії, Індії, Китаю та ПАР, відповідно, 11 208, 14 611, 1 497, 6 807, 6 886 дол. на рік [4].

На думку деяких дослідників [19], БРІКС є демонстрацією амбіцій Росії щодо створення нового полюсу сили шляхом залучення до свого кола країн, що мають певний економічний потенціал і невдоволення Бреттон-Вудською системою (Всесвітній банк і Міжнародний валютний фонд), а також низкою ситуаційних конфліктів (США – Індія, США – Бразилія). Створення Банку розвитку БРІКС може значно зменшити залежність Росії від інститутів Бреттон-Вудської системи. А це надає країні більшу свободу дій без страху втрати прихильності Заходу [14]. Разом із тим стимулювання Росією воєнного конфлікту в Україні не лише призвело до катастрофічних для російської економіки санкцій Заходу, а й до нівелювання основних принципів, декларованих БРІКС щодо світової безпеки, передусім, формування нового типу міжнародних відносин, заснованого на відмові від силових методів вирішення суперечностей в умовах реформування наявних інститутів світової політики.

Слід підкреслити, що до української кризи частка Росії у світовому ВВП збільшувалася за рахунок зростання цін на вуглеводні (2000 р. – 0,8 %, 2013 р. – 2,8 %). Згідно із прогнозами Світового банку та МВФ, у 2019 р. частка країни зменшиться до 2,5 %. Водночас частка США у 2019 р. залишиться практично на рівні сучасних показників – 21,8 %, а частка Китаю зросте до 14,7 %. Ці розрахунки, станом на початок 2014 р., не враховують вплив санкцій США та ЄС на економіку Росії. За експертною оцінкою у 2019 р. частка Росії у світовому ВВП становитиме 1,8 %, що є найнижчим показником за всю її історію [19].

Інші члени БРІКС дотримуються нейтралітету в українському питанні, не йдучи на конфронтацію з Росією через те, що високо цінують свою участь у цьому угрупованні, маючи власні вагомі інтереси [19]. Зокрема, Китай, будучи найбагатшою країною БРІКС, бачить себе як природного

його лідера, а саме угруповання як платформу поширення свого глобального впливу. Про це свідчить і рішення про розташування Банку розвитку БРІКС у Шанхаї [14]. Тому Росія не зможе лідерувати у БРІКС, зважаючи на інтереси Китаю [19].

Наразі, успіх БРІКС та альтернативних Світовому банку та МВФ структур можливий лише за умови повного нейтралітету в цих питаннях США та ЄС. Але КНР, Індія, Бразилія дуже залежні від торговельних відносин із цими країнами, а санкції проти Росії не дозволяють узагалі розвивати цей проект [19]. У свою чергу, США зберігають сферу впливу і продовжують здійснювати активну політику щодо Індії, Китаю та Бразилії, спрямовану на втягування цих країн у систему економічних інтересів США в межах політики стратегічного партнерства, що призводить до розмивання потенціалу взаємодії країн БРІКС і можливості формування ними єдиної політико-економічної стратегії [2].

Важливою щодо цього є позиція З. Бжезінського, згідно з якою концепція багатополюсного світу на фоні нинішніх конфліктів не є виправданою, оскільки ці полюси демонструють різну потужність, різні інтереси; тому умовний блок "США – КНР" є найбільш прийнятним із точки зору нинішніх полюсів безпеки, оскільки існує можливість його неконфліктного співіснування [19].

Під час розгляду БРІКС варто також зазначити, що Україна на сьогодні не має чіткої позиції щодо цього угруповання як перспективної міжнародної структури, розвиваючи лише двосторонні відносини із країнами-членами. Виходячи з того, що країни БРІКС посідають чільне місце в географічній структурі зовнішньої торгівлі України, а також те, що Україна має спільні цілі із цією групою країн (зокрема, щодо прискорення темпів відновлення глобальної економіки, удосконалення механізмів глобального управління та посилення в них власних позицій тощо), доцільним слід вважати розширення міжнародного економічного співробітництва із цим угрупованням та більш активне представництво України на заходах високого рівня БРІКС [20].

У процесі розгляду економічного розвитку країн БРІКС підтвердилась нетотожність понять зростання та розвитку: останнє, крім поліпшення притаманних зростанню кількісних показників, передбачає якісний розвиток визначальних соціальних параметрів, найважливішим із яких є рівень розвитку людського потенціалу. Країни БРІКС значно відрізняються між собою як за рівнями та складовими частинами людського розвитку, так і методами, напрямками та ефективністю модернізації національних економік, відповідно до вимог становлення економіки знань. Розвиток людського потенціалу відіграє роль каталізатора економічного зростання лише в Китаї та Індії. Основними викликами для країн БРІКС є інституційний розвиток, інтенсифікація побудови соціально-економічної інфраструктури та прискорення процесу реформ. Пріоритетними завданнями Китаю та Індії є розширення внутрішнього попиту та підвищення добробуту населення. У Бразилії, Росії та ПАР, їх поточна залежність від експорту природних ресурсів і сировини потребує економічної діяльності.

У світовому економічному вимірі лідером БРІКС є Китай. У перспективі провідні позиції може посідати Індія, яка, за даними Світового банку, на сьогодні перегнала Китай і посіла місце найбільшого у світі ринку, що швидко зростає і розвивається [21]. Росія є слабкою ланкою БРІКС через неефективну реалізацію людського потенціалу та модернізацію економіки, а також сучасну економічну ізоляцію внаслідок ігнорування визнаних світовою спільнотою норм міжнародного права.

Слід підкреслити, що співробітництво із БРІКС як країнами з найбільшими за обсягами ринками набуває ролі одного із стратегічних напрямів зовнішньоекономічної політики України. Із блокуванням двостороннього торговельно-економічного співробітництва з Росією на невизначений термін унаслідок воєнно-політичного конфлікту, варто акцентувати увагу

на посиленні співпраці з іншими країнами цього угруповання, передусім Китаєм. Активізація міжнародних економічних відносин може здійснюватись у таких напрямках:

1. Економічні санкції проти Росії потенційно можуть створити додаткові можливості для України щодо розширення зовнішньої торгівлі з іншими країнами БРИКС: Бразилією, Індією, Китаєм та ПАР. Очевидно, що необхідним є розроблення довготермінових програм міжнародного співробітництва України із цими країнами.

2. Зосередження зусиль на створенні українських високотехнологічних товарних груп (у галузях електроніки, енергетики, біотехнологій, інжинірингових послуг) та просуванні їх на ринки країн БІКС та інші міжнародні ринки.

3. Продовження інтенсивного співробітництва України і Бразилії в космічній галузі.

4. Створення сприятливих умов для виходу західних підприємств на український ринок, зважаючи на втрату ними російських ринків унаслідок санкцій Заходу.

5. Визначення можливостей міжнародної співпраці, у тому числі з країнами БІКС, щодо завершення припинених українсько-російських проектів у високотехнологічних сферах.

Розвиток цих напрямів може стати вагомим стимулом для підвищення людського потенціалу України та його ефективної реалізації, розширення внутрішнього попиту та загального підвищення добробуту населення.

Зрештою, формулювання позиції України щодо економічного співробітництва із країнами БРИКС, у тому числі у сфері розвитку людського потенціалу, є актуальним завданням та перспективним напрямом подальших досліджень.

Література: 1. Chitour C. E. Les BRICS et la construction du nouveau monde (BRICS countries in the construction of the new world) [Electronic resource] / C. E. Chitour // L'Expression. – 2012. – Access mode : http://www.lexpressiondz.com/chroniques/analyses_du_professeur_chitour/151202-une-utopie-a-notre-portee.html. 2. Перська В. Страны БРИКС: трудный путь к многополярному миру [Электронный ресурс] / В. Перская, М. Эскиндаров. – Режим доступа : <http://www.oilru.com/news/454085>. 3. Гаман-Голутвина О. Страны БРИК: элитобразование и внутризлитные расколы относительно характера, направлений и скорости модернизации [Электронный ресурс] / О. Гаман-Голутвина. – Режим доступа : http://www.perspektivy.info/oyku_mena/politika/strany_brik_elitobrazovaniye_i_vnutrielitnyye_raskoly_otno_sitelno_kharaktera_napravlenij_i_skorosti_modernizacii_2015-04-28.htm. 4. The World Bank Indicators [Electronic resource]. – Access mode : <http://data.worldbank.org/indicator/>. 5. The BRICS Report. A Study of Brazil, Russia, India, China, and South Africa with special focus on synergies and complementarities. – Oxford : Oxford University Press, 2012. – 205 p. ; [Electronic resource]. – Access mode : http://finmin.nic.in/reports/BRICS_Report.pdf. 6. Ковальчук Т. Глобальна інформаційно-мережева економіка: цивілізаційні перспективи / Т. Ковальчук // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 12 (150). – С. 15–23. 7. Human Development Report 2014. Sustaining Human Progress: Reducing Vulnerabilities and Building Resilience [Electronic resource]. – Access mode : <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr14-report-en-1.pdf>. 8. The Human Capital Report 2015. Employment, Skills and Human Capital Global Challenge Insight Report [Electronic resource]. – Access mode : http://www3.weforum.org/docs/WEF_Human_Capital_Report_2015.pdf. 9. The Global Innovation Index 2014. The Human Factor in Innovation [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.globalinnovationindex.org/userfiles/file/reportpdf/GII-2014-v5.pdf>. 10. Gavkalova N. The Economic Nature of Intellectual Capital / N. Gavkalova, S. Sevastianov // Економіка розвитку. – 2015. – № 1 (73). – С. 77–82. 11. The Global Talent Competitiveness Index 2014. Growing Talent for Today and Tomorrow [Electronic resource]. – Access mode : <http://global-indices.insead.edu/documents/INSEADGTCireport2014.pdf>. 12. Поволоцкий Г. Группа БРИК расширяется [Электронный ресурс] / Г. Поволоцкий. – Режим доступа : <http://www.mgimo.ru/news/experts/document176546.phtml>. 13. Сарычев В. Перспективы человеческого развития на полях

БРИКС: проблемы глобального управления [Электронный ресурс] / В. Сарычев. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/perspektivy-chelovecheskogo-razvitiya-na-polyah-briks-problemy-globalno-go-upravleniya>. 14. Tse J. The BRICS Institutions: A New Order? [Electronic resource] / J. Tse. – Access mode : <http://www.glimpsefromtheglobe.com/topics/human-security/briks-institutions-new-order-3>. 15. Awan A. G. Diverging Trends of Human Capital in BRIC Countries [Electronic resource] / A. G. Awan // International Journal of Asian Social Science 2 (12): 2195–2219. – Access mode : <http://www.aessweb.com/pdf-files/2195-2219.pdf>. 16. Саммит БРИКС в Форталезе (Бразилия) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.brics.mid.ru>. 17. Івашук І. Філософія економічного розвитку Китаю як члена БРИКС в умовах зміни світового економічного порядку / І. Івашук, О. Івашук, В. Захарчук // Схід. – 2014. – № 4. – С. 12–19. 18. Цюпин Б. БРИК – БІК – І К°. Економіка країн БРИК мають найшвидше зростання у світі [Електронний ресурс] / Б. Цюпин. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/Economics/44364>. 19. Українська криза і нові підходи до політики безпеки (глобальний, регіональний та національний виміри) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.google.co.uk/url?url=http://newukraineinstitute.org/media/news/513/file/%25D0%2591%25D1%2580%25D0%25BE%25D1%2588%25D1%258E%25D1%2580%25D0%25B0%2520%25D0%25B1%25D0%25B5%25D0%25B7%25D0%25BF%25D0%25B5%25D0%25BA%25D0%25B0%25D0%25A3%25D0%259A%25D0%25A0_10.03.2015.docx&rct=j&q=&esrc=s&sa=U&ei=mOByVdj9IiWbSgHkyID4Cg&ved=0CE0QFjAHOAo&usg=AFQjCNHxQopF50yg7rIZu_ji15ZCDmhoA. 20. Резнікова О. Підсумки четвертого саміту БРИКС: нове місце країн, що розвиваються, у глобалізованому світі. Аналітична записка [Електронний ресурс] / О. Резнікова. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/801>. 21. Всемирный прогноз от Всемирного банка [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://insider.pro.ru/article/32548>. 22. Україна-2020. Стратегія національної модернізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.google.co.uk/url?url=http://polit.ua/img/upload/Ukraine2020.doc&rct=j&q=&esrc=s&sa=U&ei=Br5yVd-0GMqNsAHa4HABA&ved=0CDsQFjADOAo&usg=AFQjCNEmzuxldO5uVtAeou_jz2q5FRM6uQ. 23. BRIC Countries – Background, Latest News, Statistics and Original Articles [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.globalsherpa.org/bric-countries-brics>.

References: 1. Chitour C. E. Les BRICS et la construction du nouveau monde (BRICS countries in the construction of the new world) [Electronic resource] / C. E. Chitour // L'Expression. – 2012. – Access mode : http://www.lexpressiondz.com/chroniques/analyses_du_professeur_chitour/151202-une-utopie-a-notre-portee.html. 2. Perskaya V. Strany BRIKS: trudnyy put k mnogopoliamomu miru [Electronic resource] / V. Perskaya, M. Eskindarov. – Access mode : <http://www.oilru.com/news/454085>. 3. Gaman-Golutvina O. Strany BRIKS: elitobrazovanie i vnutrielitnyye raskoly otositelno kharaktera, napravleniy i skorosti modernizatsii [Electronic resource] / O. Gaman-Golutvina. – Access mode : http://www.perspektivy.info/oyku_mena/politika/strany_brik_elitobrazovaniye_i_vnutrielitnyye_raskoly_otositelno_kharaktera_napravlenij_i_skorosti_modernizatsii_2015-04-28.htm. 4. The World Bank Indicators [Electronic resource]. – Access mode : <http://data.worldbank.org/indicator/>. 5. The BRICS Report. A Study of Brazil, Russia, India, China, and South Africa with special focus on synergies and complementarities. – Oxford : Oxford University Press, 2012. – 205 p. ; [Electronic resource]. – Access mode : http://finmin.nic.in/reports/BRICS_Report.pdf. 6. Kovalchuk T. Hlobalna informatsiino-merezhova ekonomika: tsyvilizatsiini perspektivy / T. Kovalchuk // Aktualni problemy ekonomiky. – No. 12 (150). – 2013. – P. 15–23. 7. Human Development Report 2014. Sustaining Human Progress: Reducing Vulnerabilities and Building Resilience [Electronic resource]. – Access mode : <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr14-report-en-1.pdf>. 8. The Human Capital Report 2015. Employment, Skills and Human Capital Global Challenge Insight Report [Electronic resource]. – Access mode : http://www3.weforum.org/docs/WEF_Human_Capital_Report_2015.pdf. 9. The Global Innovation Index 2014. The Human Factor in Innovation [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.glo balinnovationindex.org/userfiles/file/reportpdf/GII-2014-v5.pdf>. 10. Gavkalova N. The Economic Nature of Intellectual Capital / N. Gavkalova,

S. Sevastianov // *Ekonomika rozvytku*. – 2015. – No. 1 (73). – P. 77–82.
 11. The Global Talent Competitiveness Index 2014. Growing Talent for Today and Tomorrow [Electronic resource]. – Access mode : <http://global-indices.insead.edu/documents/INSEADGTCIreport2014.pdf>.
 12. Povolotskiy G. Gruppa BRIK rasshyryayetsya [Electronic resource] / G. Povolotskiy. – Access mode : <http://www.mgimo.ru/news/experts/document176546.phtml>.
 13. Sarychev V. Perspektivy chelovecheskogo razvitiya na poliakh BRIKS: problemy globalnogo upravleniya [Electronic resource] / V. Sarychev. – Access mode : <http://cyberleninka.ru/article/n/perspektivy-chelovecheskogo-razvitiya-na-polyah-briks-problemy-globalnogo-upravleniya>.
 14. Tse J. The BRICS Institutions: A New Order? [Electronic resource] / J. Tse. – Access mode : <http://www.glimpsef romtheglobe.com/topics/human-security/brics-institutions-new-order-3>.
 15. Awan A. G. Diverging Trends of Human Capital in BRIC Countries [Electronic resource] / A. G. Awan // *International Journal of Asian Social Science* 2 (12): 2195–2219. – Access mode : <http://www.aessweb.com/pdf-files/2195-2219.pdf>.
 16. Sammit BRIKS v Fortaleze (Braziliya) [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.brics.mid.ru>.
 17. Ivashchuk I. *Filosofia ekonomichnoho rozvytku Kytaiu yak chlena BRIKS v umovakh zminy svitovoho ekonomichnoho poriadku* [The philosophy of economic development of China as a BRICS member in the changing world economic order] / I. Ivashchuk, O. Ivashchuk, V. Zakharchuk // *Skhid*. – 2014. – No. 4. – P. 12–19.
 18. Tsiupyn B. BRIK – BIK – i K°. *Ekonomiky krain BRIK maiut naishvydshe zrostantia u sviti* [Electronic resource] / B. Tsiupyn. – Access mode : <http://tyzhden.ua/Economics/44364>.
 19. Ukrainska kryza i novi pidkhydy do polityky bezpeky (hlobalnyi, rehionalnyi ta natsionalnyi vymiry) [Electronic resource]. – Access mode : http://www.google.co.uk/url?url=http://newukraineinstitute.org/media/news/513/file/%25D0%2591%25D1%2580%25D0%25BE%25D1%2588%25D1%258E%25D1%2580%25D0%25B0%2520%25D0%25B1%25D0%25B5%25D0%25B7%25D0%25BF%25D0%25B5%25D0%25BA%25D0%25B0%25D0%25A3%25D0%259A%25D0%25A0_10_03.2015.docx&rct=j&q=&esrc=s&sa=U&ei=mOByVdj9IiWbSGHkYID4Cg&ved=0CE0QFjAHOAo&usg=AFQjCNHxQpF50yg7rIZu_ii15ZCDrhnoA.
 20. Reznikova O. Pidsumky chetvertoho sammitu

BRIKS: nove mistse krain shcho rozvyvaiutsia u hlobalizovanomu sviti. *Analitichna zapyska* [Electronic resource] / O. Reznikova. – Access mode : <http://www.niss.gov.ua/articles/801>.
 21. Vsemirnyy prognoz ot Vsemirnogo banka [Electronic resource]. – Access mode : <https://insider.pro/ru/article/32548>.
 22. Ukraina – 2020. Stratehiia natsionalnoi modernizatsii [Electronic resource]. – Access mode : http://www.google.co.uk/url?url=http://polit.ua/img/upload/Ukraine2020.doc&rct=j&q=&esrc=s&sa=U&ei=Br5yVd-0GMqNsAHaq4HABA&ved=0CDsQFjADOAo&usg=AFQjCNEmzuxldO5uVtAeou_jz2q5FRM6uQ.
 23. BRIC Countries – Background, Latest News, Statistics and Original Articles [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.glo balsherpa.org/bric-countries-brics>.

Інформація про автора

Курій Лілія Олександрівна – канд. екон. наук, молодший науковий співробітник науково-дослідної частини Хмельницького національного університету (вул. Інститутська, 11, м. Хмельницький, Україна, 29016, e-mail: liliyakuriy@ukr.net).

Информация об авторе

Курий Лилия Александровна – канд. экон. наук, младший научный сотрудник научно-исследовательской части Хмельницкого национального университета (ул. Институтская, 11, г. Хмельницкий, Украина, 29016, e-mail: liliyakuriy@ukr.net).

Information about the author

L. Kuriy – PhD in Economics, Junior Researcher of the Scientific and Research Department of Khmelnytskyi National University (11 Instytutska St., Khmelnytskyi, Ukraine, 29016, e-mail: liliyakuriy@ukr.net).

*Стаття надійшла до ред.
03.09.2015 р.*

УДК 338.43.01/02.075.8

JEL Classification: H10; Q18

ЦІЛЬОВІ ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ ЯК ДІЄВИЙ ІНСТРУМЕНТ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АПК

Бондаревська К. В.

Розглянуто особливості державних та регіональних цільових програм, покликаних забезпечити розвиток агропромислового сектору економіки України; визначено характерні їх риси в сучасних умовах; запропоновано механізм ефективного втілення відповідних програм, урахувавши євроінтеграційні спрямування України.

Проаналізовано особливості цільових програм розвитку АПК та обґрунтовано напрями ефективної їх реалізації.

Використано як загальнонаукові (зокрема, синтезу й аналізу, індукції та дедукції), так і спеціальні методи (абстрактно-логічний, монографічний, статистико-економічний тощо), за допомогою яких автором здійснено аналіз конкретних цільових програм у галузі аграрного сектору економіки, програм та концепцій розвитку села та сільських територій, регіональних цільових програм щодо ефективного функціонування аграрної сфери (на прикладі Дніпропетровської області).